

Parsonsovy sociologické eseje

Talcott Parsons: *Beiträge zur soziologischen Theorie*.

Ed. D. Rüschemeyer. Soziologische Texte, Luchterhand Verlag Neuwied 1964, 314 str.

První německý výbor z rozsáhlého díla vlivného amerického sociologa (který ostatně načerpal důležité motivy svého myšlení za svých heidelberských studií) vcelku odpovídá americkému vydání jeho esejí z roku 1954. Obsahuje studie a články většinou ze 40. let, kdy Parsons (nar. 1902) jednak zpřesňoval a rozvíjel svou nedávno formulovanou strukturálně funkcionální teorii (*The Structure of Social Action*, 1937), jednak ji empiricky podpíral a prokročil. Jeho úvahy se soustřeďují kolem několika uzlových bodů, jako jsou — vedle otázek vlastní sociologické teorie — zejména problémy rodinné struktury ve vztahu k ostatním společenským institucím, motivy ekonomického jednání, otázky sociální stratifikace a konečně konfliktu ve společenském systému (agresivita, třídní boj).

Sociologická teorie je z Parsonsova díla zřejmě známa nejlépe, takže se — v recenzi, která si klade za cíl informovat — mohou omezit na nejnútnejší. Základní rysy Parsonsovy teorie shrnuje abstraktní první studie o *systematické teorii v sociologii* (1945). Typický je v ní důraz na nutnost neustálé návaznosti každého problému na celkový stav systému (proti v USA převažující empirické praxi, ale i proti teorii izolovaných „činitelů“). Zajímavá je také jeho teze o relativnosti kategorií „struktura“ a „proces“, z čehož jinými slovy vyplývá, že pojem struktury je u Parsonse pouze technicko-analytickým nástrojem k postžení určité rovnoměrnosti zkoumaných procesů. Ve světle toho se nabízí otázka, vystihuje-li kritika (např. Dahrendorfova) základní intenci Parsonsovy metody, vytýká-li jí konzervativnost a staticnost; není-li zde heuristický princip, *ideálně typický* model, který má umožnit analýzu, zaměřován za věcnou výpověď.

Parsons v této stati dále definuje některé své základní pojmy jako referenční rámec, funkce, role, instituce: podstatným aspektem sociální struktury je soustava „vzorů očekávaného chování“, které jsou konec konců ztotožňovány s institucemi, čili s mechanismy, které pomocí sankcí apod. „definují role jednáčích“ a začleňují rozmanité lidské motivace do jednotného, integrovaného systému (např. str. 56). Základním problémem Parsonsovým přitom zůstává interdependen- ce institucí, neboli otázka, jak na sebe různé instituce, popřípadě struktury (např. psycho-

logická motivace personální struktury a sociální systém) navazují.

Této problematice jsou konec konců věnovány všechny ostatní stati výboru. Ještě relativně nejméně se teoretický problém projevuje v druhé — na Parsonse velice empirické — studii *Věk a pohlaví ve společenské struktuře USA* (1942). V jejím centru stojí otázka tzv. mládežnické kultury, která je v Americe charakterizována zejména vzory akcentované nezodpovědnosti (v protikladu k záležitostem dospělých), zájmu o sport a druhé pohlaví: vymezena je jednak proti statusové jistotě závislého dětství, jednak vůči rolím povolání a domácnosti, které tvoří status dospělých. Typické je přitom pronikání prvků „mládežnické kultury“ (např. „Glamor pattern“) do kultury dospělých, recepce „romantických“ vzorů, která má ventilovat mužskou přespecializovanost a nedostačnou funkční vyplněnost ženy v domácnosti. Parsons vyslovuje hypotézu, že mládežnická kultura má pozitivní funkci zvládnout napětí přechodu k statusu dospělosti (str. 80n., 100 aj.).

Ke zkoumání *příbuzenského systému v USA* (1943) se Parsons vrací ve více státech. Co je podle Parsonse pro americkou rodinnou strukturu (správněji: pro strukturu městských středostavovských rodin) podstatné, je typická redukce na „nukleární rodinu“, které obvykle chybí solidarita — zvláště ekonomická — s rodinami předků a odrostlých potomků. Připustíme-li, že kontinuita statusu v USA je menší, než jsme nakloněni předpokládat, pak ovšem musíme vzít na vědomí i některé zajímavé momenty, které jsou s tím spjaté — (např. převahu afektivní spontaneity při volbě partnera, citovou vázanost dětí k poměrně malému okruhu, obtížnost náhlého přechodu do statusu manželství a povolání, oddělení rolí povolání a příbuzenského statusu atd. Zvláště tento poslední znak má značný dosah pro celý sociální systém, neboť (na rozdíl od solidárních širších příbuzenských systémů spjatých s ekonomickými funkcemi, viz patriarchální velkorodina nebo ještě dědičný selský dvůr) umožňuje založit systém povolání na osobním výkonu, na technické kompetenci a racionálních normách — tedy na „afektivní neutralitě“, bez ohledu na příbuzenské motivace a solidarity.

K některým motivům této studie se ještě vrátíme v souvislosti s dalšími statemi. Je zajímavé, že článek časově nejmladší, *Incestní tabu a sociální struktura* (1954), také nejvíce obráží Parsonsovo zavádění psychoanalytických metod do sociologie, které rovněž

patří k často kritizovaným bodům Parsonsova díla. Je tu podtržena úloha (předgenitální, latenční) erotiky při socializaci dítěte; zvláště je to difúzní erotický vztah k matce, který umožňuje např. učební proces, na druhé straně však i pozdější reaktivaci regresivních vrstev osobnosti soustavy. Zákaz incestu tak znamená strukturaci erotických motivací, např. sociální kontrolu regresivních tendencí u matky, které by zabrzdíly vývoj dítěte a zabránily jeho odchodu z rodiny, a tak znemožnily, aby individuum přebíralo odpovědnosti a funkce v nadrodinných strukturách sociální Interakce (133).

Stať o *motivaci ekonomické činnosti* (1940) reprezentuje další skupinu analýz, které se zároveň silněji orientují na Parsonsův teoretický systém. Základem jeho argumentace je tvrzení, že neexistuje „ekonomická motivace“ ve vlastním smyslu, neboli že záleží plně na sociálním institučním rámci, který teprve „definici určitého očekávání“ umožňuje kanalizaci motivů ve směru racionální kalkulace, pokládající věci a lidi za emotivně neutrální prostředky k ekonomické činnosti (139n). Za druhé Parsons problematizuje představu egoistické ziskuchtivosti jako *jediné* hnací síly ekonomické činnosti: sám „vlastní zájem“ je komplexní fenomén implikující i morální činitele (sebeúctu, uznání druhých lidí), jinými slovy, i tu se ekonomická činnost pohybuje v širším rámci normativních institučních vzorů, které se ani nevyplácí natrvalo ignorovat. Ba v „plně integrovaném systému“ Parsons dokonce konstatuje konvergenci zistných a nejistných motivací: jen „špatně integrované soustavy“ připouštějí dilema úspěch—morálka, dilema, které vede k nejistotě a k neurotickým reakcím (156n, 174n).

Právě tato stať ovšem působí určité rozpaky, které nemusí být jen dílem nepochopení. Nejde jen o legitimní realistickou otázku, kde najít v novodobých dějinách takovou „plně integrovanou soustavu“; kromě toho si Evropan s historickými zkušenostmi musí klást i hodnotící otázku, je-li údělem člověka být integrovaným příspěvkem *jakéhokoliv* systému, jsou-li jeho hodnoty *jen* funkcemi systému.¹ A nepatří právě i „disfunkční“ vzpoura proti systému k nutným sebeudržovacím silám *lidské* společnosti — o nichž snad i sociolog má vědět?

Za nejpodněnější studii sborníku sám považují navazující rozbor *akademických profesí ve společenské struktuře* (1939). Běžné vědomí považuje akademické profese (lékaře, vysokoškolského učitele) za reziduum „nejistných motivací“ v protikladu k prakticko-ekonomické sféře, orientované na zisk. Par-

sons tu především poukazuje na skutečnosti, že akademické profese jsou konstitučně významné pro moderní technickou společnost a že dochází k vzájemnému pronikání této sféry a sféry ekonomické praxe a institucí, které jsou s ní spjaty (byrokratická správa, vůbec smluvní vztahy abstrahující od konkrétních osob). Zvláště důležitá je ovšem *shodná* racionální struktura obou oblastí (163n), zejména univerzální kritérium odborné kompetence a funkční specifičnosti (proti tradicionalismu, funkční difúznosti a partikulární solidaritě primárních skupin). V mnohém shodný racionální a univerzalistický „vzor“ profesí akademických i neakademických (ve společné frontě s demokratickým státem)² tak stojí proti strukturám s odlišným vzorem (typu: příbuzenské vztahy). Udržení — zdaleka ne samozřejmého — racionálního vzoru je spjato s vynakládáním značné energie a může skončit neúspěchem (vytvoření kliky, zrušení cézury mezi úředními a soukromými záležitostmi, uposlechnutí hlasu „vůdce“ apod.). Naproti tomu původně sledovaný protiklad akademických povolání a ekonomické praxe se liší jen různými „definicemi situace“.

Zbývající čtyři pojednání se zabývají různými aspekty sociální stratifikace. *Náběž k analytické teorii společenských vrstev* (1940) je rovněž poznamenán už zmíněnou tendencí k systémovému fetišismu. Parsons soudí, že (vždy i morálně akcentovaná) stratifikační škála daného systému hluboko proniká i do individuálního subjektivního vědomí, takže se jednotlivec od ní nemůže emancipovat, leda za cenu vnitřního konfliktu. To neznamená nic jiného, než že úspěšně sledovat vlastní zájem lze jen „respektováním instituční definice situace“ a snahou o postup podle dané stratifikační škály.

Význam má ovšem Parsonsovo rozlišení různých typů stratifikačních škál podle toho, je-li kritériem statusu příbuzenský vztah, výkon, vlastnictví, moc apod. Nesporně správný je poukaz, že o třídách lze hovořit jen tenkrát, spojuje-li se sociální status s příbuzenskou afiliací (191. srv. 213), čili je-li tu kontinuita statusu z generace na generaci. S tím souvisí, že primární kritéria statusu se spojují obvykle se symbolickými prestižními znaky, jejichž nositeli, aspoň v analyzované americké společnosti, bývají spíše ženy. Americkou stratifikační škálu přitom Parsons označuje za vágní, což bývá všude, kde profesionální výkon je jejím základním kritériem; vzniku přílišného napětí brání nejen horizontální a vertikální mobilita, ale i už popsaná příbuzenská soustava a v neposlední řadě také určitá diskrepance mezi

¹ „Tato sladěnost člověka a systému se stává normou, aniž je kladena otázka po místu obou těchto měřítek (funkční potřeby společnosti a schémata průměrného super-ego) v celku společenského procesu, a zvl. ne otázka po původu a právoplatnosti průměrného super-ego. I špatné, represivní poměry se mohou normativně obrazet v takovémto super-ego. (Parsonsu) pojem integrace, tato pozitivistická napodobenina identity subjektu a objektu, připouští i nerozumný stav společnosti, pokud by jen měl dostatek moci, aby své příslušníky předem

zmodeloval. Koincidence průměrného super-ego a funkčních potřeb sociálního systému, totiž potřeb své vlastní perpetuace, je triumfálně dosaženo v Huxleyově knize *Brave New World*. Takovouto důslednost ovšem Parsonsova teorie nemá na mysli. Empiristické smýšlení ho chrání před tím, aby onu identitu vydával za uskutečněnou.“ (T. W. Adorno. *Zum Verhältnis von Soziologie und Psychologie*. Sociologica I, Frankfurt 1955, str. 13n).

² Parsons sem řadí i křesťanské církve (176) pro jejich univerzalistickou orientaci.